

Л36

4061-р

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

ЛЄВІТ ДМИТРО АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 1:316.3]:378 (043.3)

ФІЛОСОФІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОГО
ПРОСТОРУ УНІВЕРСИТЕТУ

09.00.10 – філософія освіти

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук



Київ – 2014

НБ НПУ ім. М.П. Драгоманова

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
Лузан Анатолій Олександрович,
Донбаська державна машинобудівна академія,
завідувач кафедри філософії і
соціально-політичних наук.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Тимошенко Олена Іванівна,
Європейський університет, проректор
з науково-методичної та інноваційної роботи;

кандидат філософських наук
Калюжна Тетяна Григорівна,
Інститут педагогічної освіти і освіти
дорослих НАПН України, старший
науковий співробітник відділу
інноваційно-педагогічних технологій.

Захист відбудеться 26 грудня 2014 року о 12.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.16 Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий 25 листопада 2014 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради



О.П.Кивлюк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження філософії організації культурного простору університету обумовлена потребами практики, насамперед: зміною місця та ролі університетів у житті суспільства, інтенсифікацією міжнародних культурно-академічних зносин, що розгортаються в сучасному глобалізованому та інформатизованому суспільстві.

Нинішній університет є не тільки вищим закладом, діяльність якого спрямована на розвиток науки і освіти, поширення знань, розвитку фундаментальних наук та формування фахівців вищої кваліфікації, але й провідним центром культурного поступу суспільства, культурно-просвітницької діяльності та формування особистості – людини передового світогляду, національних та загальнолюдських цінностей і моралі.

Глобалізація та інформаційна революція посилюють культурно-розвивальну і культурно-просвітницьку місію університетів. Залишаючись центрами науки і освіти, університети все більш активно сприяють пізнанню народів і культур, їх розумінню, зближенню, налагодженню конструктивного міжкультурного діалогу. Сучасний університет поступово утверджується як культурний центр регіону, держави загалом, міжнародної спільноти, міждержавного культурного дискурсу, як анклав гуманізму і духовності, центр тяжіння для кожного, хто є прибічником означених пріоритетів.

Знайомство з роботою провідних університетів світу засвідчує факт зрощення в них своєрідного «культурного поля», доступ до якого має кожен, хто переступає поріг університету як у якості викладача, співробітника чи студента, так і у якості «подорожнього», людини дозвілля, яка знайомиться з культурними надбаннями людства виключено завдяки власній пристрасті, допитливості, прагненню осягнути світ в його культурних витворах і формах.

Поряд з науками і освітніми процесами в університетах розвиваються мистецтва, функціонують різні напрями культури: політична, економічна, моральна, естетична тощо. Сучасні університети є анклавами вільнодумства й інтелігентності, вплив яких відчуває на собі суспільство загалом. Розвиток культурного простору університетів, зміцнення, розширення і поглиблення їх культурно-просвітницької і виховної функцій є завданнями, виконання яких забезпечує більш глибоке розуміння народами одне одного, сприяє налагодженню співпраці між ними.

Стан наукової розробки теми. Дослідженню університетів як закладів продукування, розвитку та поширення освіти, науки і культури, присвячена значна кількість наукових публікацій.

Більш-менш системну й узагальнену картину філософського дискурсу навколо університету склав Ярослав Пелікан у своїй роботі «Ідея університету. Переосмислення». Своєрідними доповненнями до неї можуть слугувати дослідження Б.Рідінгса, а також цікава підбірка філософсько-культурологічних текстів провідних університетознавців світу, підготовлена М.Зубрицькою.

Серед перших фундаментальних дослідників університетів маємо назвати німецького вченого і державного діяча В. К. Гумбольдта (1767-1835); англійського вченого і священника Д. Г. Ньюмена (1801-1890); іспанського філософа і культуролога Х. Ортегу-і-Гассета (1883-1955) та німецького філософа екзистенціаліста К. Ясперса (1883-1969).

Сучасна західна думка у царині означеної проблематики представлена іменами Г.-Г. Гадамера, Ю. Габермаса, В. Лепеніса, В. Дерріди, М. Квека, І. Пригожина, П. Фрейре, М. Фуко та ін.

В українській та російській філософській і педагогічній літературах освітня, наукова та культурологічна діяльність університетів представлена працями В. Андрущенко, А. Адамського, В. Бакірова, В. Байденко, В. Беха, Н. Бордовської, Н. Булгакової, В. Вашкевича, В. Вікторова, В. Воронкової, Г. Гершунського, Л. Губерського, Е. Гусинського, Д. Дзвінчука, І. Добронравової, Н. Кочубей, В. Кременя, В. Лугового, В. Лутая, В. Сагарди, Л. Коваль, В. Заблоцького, М. Зубрицької, І. Зязюна, В. Журавського, В. Євтуха, С. Клепко, М. Култаєвої, В. Кушерця, В. Ледньова, А. Лігоцького, М. Лукашевич, М. Михальченка, О. П. Мещанінова, І. Надольного, М. Полякова, І. Підласого, І. Предборської, Л. Рижко, С. Савчука, З. Самчука, М. Степка, Ю. Турчанінової, Н. Шубелки та ряду інших дослідників.

Цікавим і продуктивним є монографічне дослідження М. Полякова, В. Савченка «Класичний університет. Від ідеї античності до ідеї Болонського процесу» (Дніпропетровськ, 2007). Автори прослідковують розвиток освіти від античності до наших днів. Особлива увага приділяється «ідеї університету», яка, розпочинаючи з часу утворення перших університетів до сьогодні, не сходить зі шпальт філософського дискурсу найбільш авторитетних інтелектуалів всіх епох і народів. Дослідники аналізують різноманітні моделі університету, а також його освітню, наукову і культурно-виховну функції, зокрема, в умовах глобалізації та інформаційної революції.

Продуктивною для нашого дослідження є монографія білоруських вчених О. Дорошко, Т. Прудко, С. Потько «Організація виховного простору університету» (Гродно, 2008).

Ряд плідних ідей стосовно загальної філософії діяльності сучасних університетів та їх культурологічної функції обґрунтовані дисертаційним дослідженням Т. Жижко «Філософія університетської освіти ХХІ століття: спроби прогностичного аналізу» (Київ, 2012).

Разом з тим, незважаючи на досить помітний обсяг наукової літератури, проблема філософії культурного простору сучасного університету досліджена все ще недостатньо. Насамперед, потребують уточнення теоретико-методологічні засади дослідження університету як феномену культури (визначення вихідного й опорного поняття «культурний простір університету», контури його (простору) філософії, суб'єкт і об'єкт культурного простору університету тощо). Більш детального вивчення потребують структура культурного простору університету, місце і роль університету як осередку культури в системі суспільної культури, основні напрями культурологічної

діяльності університетів. З точки зору сучасної філософії освіти потребує додаткового дослідження загальна філософія організації культурного поля університету в різні історичні періоди, зокрема, ідеологізація та денаціоналізація культуротворчої діяльності університетів, дисидентські процеси в них, проблемність реалізації академічної свободи і творчості в період тоталітаризму. На особливу дослідницьку увагу заслуговує проблема зміни філософської парадигми організації культурного простору університету в контексті викликів сучасної епохи, зокрема, особливостей формування ринково-демократичної парадигми філософії організації культурного поля університету та зростання людиноцентристської спрямованості культурного життя університетів, а також утвердження філософії толерантності, свободи, відкритих та інтенсивних міжнародних комунікацій та збереження в цих умовах національної ідентичності студентів. Враховуючи актуальність та недостатню розробленість проблеми, автор обрав її у якості предмета самостійного філософського дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційної роботи пов'язана із загальним напрямом дослідження кафедри соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова «Принципи організації та тенденції розвитку вищої освіти у ХХІ ст.», що виконується кафедрою соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (рішення Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова від 22 грудня 2006 р., протокол № 5). Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 4 від 29 листопада 2012 р.).

Мета та основні завдання дослідження.

Метою дисертаційної роботи є розкриття сутності філософії організації культурного простору сучасного університету, вивчення його динаміки в період глобалізації та інформаційної революції та утвердження ринково-демократичних відносин.

Досягнення цієї мети потребує вирішення ряду конкретних дослідницьких завдань, основними серед них є:

- аналіз теоретико-методологічних засад університету як феномена культури;
- визначення поняття «культурного простору університету» та його структури;
- аналіз особливостей філософії культурного поля університету в період тоталітаризму;
- дослідження сутності філософії організації культурного поля університетів в умовах глобалізації та інформаційної революції, ринкових та демократичних перетворень.
- дослідження провідних цінностей культурного простору сучасного університету у демократичному суспільстві.

Об'єктом дослідження є університет як феномен культури.

Предметом дослідження є трансформація загальної філософії організації розвитку культурного простору університету як середовища самовибудовування соціокультурної самоідентифікації та самореалізації кожної особистості.

Методологічні основи дослідження зумовлені особливостями об'єкта та предмета дослідження, багатогранністю внутрішньої структури культурного простору університету та зовнішніх чинників його розгортання, а тому визначаються підходом, який спирається на принципи об'єктивності, цілісності та системності, а також на комплекс загальнофілософських, загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Це дозволило забезпечити обґрунтованість та достовірність наукових результатів. Наше дослідження здійснювалось на основі таких принципів: об'єктивності, системності, розвитку, історизму та практики. У якості основних методів використовувались діалектичний метод; метод системного аналізу; історичний, порівняльний, структурно-функціональний методи; метод герменевтики; аналітико-прогностичний метод та ін. Найширшого використання отримав системний метод, який забезпечив розгляд культурного простору університету як явища, яке виступає в якості феномена культури, його ціннісної основи, і надає цілісності всій сукупності його проявів. Метод єдності історичного і логічного був використаний при аналізі методологічних засад дослідження культурного простору університету та визначенні основних вузлових ліній (парадигм) на шляху теоретичного конституювання його як проблеми гуманітарного знання. Порівняльний метод дав можливість виокремити з культурного поля суспільства культурний простір університету, показати його особливості та сфери прояву. Цьому сприяло також застосування герменевтичного підходу, який дозволив проникнути в сутність та зміст культурного простору університету. Свою роль відіграли і такі методи як аналіз, синтез, індукція, дедукція тощо.

Наукова новизна отриманих результатів концентрується навколо визначення змісту та основних напрямів розвитку філософії організації культурного простору університетів, її особливостей в період домінування тоталітарних режимів, дослідження тенденцій її змін в період глобалізації й інформаційної революції та утвердження ринково-демократичних відносин.

Вперше:

- визначено поняття «культурного простору університету» як середовища самовибудовування соціокультурної самоідентифікації та самореалізації кожної особистості на основі знаннєво-інтелектуальних, соціально-моральнісних та мистецько-образних духовних потенцій;

- доведено, що філософія культуротворчої діяльності університету у всі історичні часи визначалась тим «духом епохи», який домінував у конкретному суспільстві. В античні часи таким «духом» слугувала природовідповідність, в середньовіччі – ідея Бога як Творця всього сушого. Відродження та Просвітництво культивували дух людини і її знань. Нові часи делегували в університетську діяльність авторитет науки і техніки. Класична епоха підняла дух абсолюту, епоха революційних потрясінь – партійності та диктатури.

Подальший розвиток отримали положення про:

- місце та роль університетів в культурному полі суспільства; основні напрями культуротворчої діяльності університетів (освіта, наука, виховання, внутрішня та міжнародна комунікація, розвиток мистецтва та спорту, дозвіллева діяльність тощо);

- наукову, освітню і культуротворчу діяльність університетів періоду існування СРСР, яка практично повністю підпорядковувалась ідеології тоталітаризму. Тотальна ідеологізація культурного поля університету розгорталась за такими основними напрямками: а) «партизація» і денационалізація культури, освіти та виховання; б) підпорядкованість культури потребам розвитку військово-промислового комплексу; в) деінтелектуалізація культурного простору університету.

Уточнені параметри:

- зміни філософської парадигми організації культурного простору університету в контексті викликів сучасної епохи; доведено, що у відповідності до зміни загального духу (завдань, мотивації розвитку) епохи змінюється філософія культурної місії університету. В сучасних умовах її сутність визначають зовнішні (глобалізація та інформаційна революція, розширення кроскультурних комунікацій тощо) та внутрішні (демократизація та ринкові перетворення) виклики;

- доведено, що під впливом внутрішніх викликів формується ринково-демократична парадигма організації культурного поля університету, зростає людиноцентристська спрямованість культурного життя університетів; під впливом зовнішніх чинників формується філософія толерантності, свободи, відкритих та інтенсивних міжнародних комунікацій;

- визначено, що головною проблемою і завданням утвердження нової філософії організації культурного простору університету у демократичному суспільстві є проблема формування бажання і вміння людей, своєрідної компетентності «жити разом»; оптимізація параметрів введення культури університету в систему міжнародного академічного спілкування; формування її ціннісного контексту та збереження національної ідентичності студентів.

Теоретичне значення та практичне значення дослідження полягає у розкритті змісту та структури сучасної філософії розвитку культурного простору університетів, аналізі основних напрямів її практичної реалізації. Автором доведено, що тоталітарне суспільство формує односпрямовану, ідеологічно ангажовану систему культуротворчості університетів. Головними напрямками цього процесу є денационалізація культури, підпорядкованість військово-промислового комплексу, партизація культури тощо. В дисертації доведено, що сучасна епоха глобальних змін потребує нової філософії організації культурного поля університету. Основними параметрами цієї філософії є орієнтація на загальнолюдські цінності, європейські стандарти, ринково-демократичні перетворення, інтенсивну комунікацію, людиноцентризм та співпрацю народів і культур.

Матеріали дисертаційного дослідження можуть використовуватись у практичній діяльності університетів, духовно-культурному вихованні молоді, а також у навчальному процесі з філософії, культурології, етики та естетики.

На основі дослідження може бути підготовлений спеціальний курс «Університет: єдність освіти, науки і культури» для студентів гуманітарних спеціальностей.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням. Всі результати і висновки отримані здобувачем самостійно.

Апробація результатів дисертації.

Дослідження має високий ступінь науково-практичної апробації. За розділами і загалом воно обговорювалось (і було рекомендовано до захисту) на кафедрі соціальної філософії та філософії освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова; окремі результати дослідження доповідались на ряді наукових (у тому числі й міжнародних) *наукових конференціях*, зокрема: V Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Соціально-економічний розвиток держав: досвід та перспективи» (17 травня 2013 р.); Дев'яті юридичні читання «Політико-правова реформа в Україні: історія, сучасність, перспективи» (24–25 травня 2013 р.); Міжнародна науково-теоретична конференція «Духовні цінності християнства в українській культурі: віхи тисячоліть» (червень, 2013, м. Київ); Міжнародна науково-практична конференція «Ціннісні орієнтації та світоглядні позиції людини у контексті сьогодення: восьмі шинкаруківські читання» (18 червня 2013 р., м. Київ); Міжнародна науково-практична конференція «Освітня політика держави: філософія, методологія, практика» (23–24 жовтня 2013 р., м. Київ); VII Міжнародна науково-практична конференція «Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології» (1–4 жовтня 2013 р., Київ-Ялта); Освіта в контексті ціннісних орієнтацій (4–5 жовтня 2013 р., м. Кишинів); VI Міжнародна науково-практична конференція «Сучасне довкілля: реалії і перспективи» (17 жовтня 2013 р., м. Київ).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 6 одноосібних публікаціях, з них: 4 опубліковані у фахових виданнях з філософських наук, 1 стаття опублікована у науковому виданні за кордоном, 1 – у інших наукових виданнях.

Структура дисертації та обсяг роботи зумовлені метою і завданнями дослідження. Дисертація складається з вступу, чотирьох розділів (дев'яти підрозділів), висновків та списку використаних джерел (200 позицій). Загальний обсяг дисертації становить 221 сторінку, основна частина роботи – 197 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету, об'єкт і предмет дослідження, визначені дослідницькі завдання та наукова новизна, показані методологічні основи дослідження, теоретичне і практичне значення отриманих результатів, їх апробацію.

Перший розділ – «Теоретико-методологічні засади дослідження університету як феномену культури» – присвячений пошуку та обґрунтуванню головних парадигм, пов'язаних із перспективним розвитком різних векторів вищої освіти та її вершини — університету.

У *підрозділі 1.1* – «Місце і роль університету в сучасному суспільстві» – розглядається головне призначення університетів, яке у всі часи полягало у збагаченні наукового знання, залученні до культури, у виробництві інтелектуальної еліти держави і суспільства, підтримці наукових академічних традицій. Сучасна інтерпретація університетської ідеї як єдності ціннісних орієнтацій — навчання, дослідження і виховання — істотно розширює класичні уявлення, розглядаючи розвиток університетів не тільки як центрів освіти, науки і культури, але й комерційності. На сьогодні серед актуальних проблем розвитку університетської освіти найсуттєвішою можна вважати проблему відповідності освітніх систем потребам поступу цивілізаційних і культурних процесів, необхідність вирішення якої періодично відчуває не тільки вітчизняна, але і вся світова освітня система. Принципово нові вимоги до університетів висуває Болонський процес: освітянські структури у цьому випадку опинилися між старими і новими викликами. Необхідно зосередитися на формуванні нової ролі (або ролей) університету як суспільного інституту в рамках нового дискурсу «Європа знань». Університет відіграє істотну роль у процесах, що відбуваються навколо формування спільних європейських просторів вищої освіти та науково-дослідницької діяльності, але в жодному з них університет не сприймають традиційно.

Інституційно університет змінюється разом із докорінними перетвореннями соціальних лаштунків, в яких він функціонує, та виникненням нових - «глобалізація», «знанневої економіки» та «знанневого суспільства». Формується новий світ, який набуває різних назв і форм, а відповідні соціальні, культурні й економічні процеси стають об'єктом дебатів, що точаться в науках про суспільство; проте, останнім часом, на нього все частіше дивляться крізь призму глобалізації.

У *підрозділі 1.2* – «Співвідношення між традиціоналізмом і інноваційністю сучасного університету» – зазначається, що у новоствореній суперечності університет має втримати баланс або сформувати нове співвідношення між власним традиціоналізмом і інноваційністю, що зумовлено інформаційною добою розвитку світової спільноти. Тому існує два фундаментально різних способи судження про університет. З одного боку, його досі можна вважати справним виконавцем власних модерних соціальних обов'язків, покладених на нього від часу народження (отже, не ставити на

ньому Гіденсового тавра «інституту-оболонки»), а з іншого - в нинішньому університеті можна вбачати справді *нову* інституцію з новими соціальними обов'язками та завданнями. Ця відмінність має не лише теоретичний смисл, а й суттєве практичне значення: чи вдовольняють наші, здебільшого фінансовані державою, освітні інституції потреби західноєвропейських суспільств? Наше бачення завдань нинішнього університету є визначальним для оціночних суджень про нього.

Сьогодні університет, як активний суб'єкт соціального процесу, потрапив у якісно нові умови функціонування і розвитку і тому вимушений вступити у суперечність із самим собою, оскільки, з одного боку, має зберігати власну сутність як стабілізатора суспільного розвитку і консервативної сили, а з іншого – відповідати вимогам ринкового сьогодення, що вимагає докорінної модернізації. Нинішня ситуація у Європі з трансформацією функцій традиційного університету є прикладом того, як світова спільнота може і буде проектувати власне майбутнє. Звернімо увагу, що у Лісабоні європейські країни поставили перед собою декілька стратегічних завдань, що не тільки змінюють їх долю, але й суттєво впливають на весь уклад життя світу.

У підрозділі 1.3 – «Університетська автономія як соціокультурний концепт» – зазначається, що наступ ринкового прагматизму повинен змінити морфологічну структуру університету і механізм його функціонування, в результаті чого має постати нова форма університету у вигляді симбіозу академічної традиційності і ринкової комерціалізації. Така модифікація цього життєво важливого для світової спільноти соціального інституту постає перед нами як автономний університет.

Університетська автономія не є об'єктивно заданим, готовим універсальним форматом, який треба очистити від нашарувань, неточностей, максимально прояснити його зміст, параметри і вимоги та закріпити все це законодавчо. Справа набагато складніша, оскільки в кожному конкретному випадку, в ту чи іншу епоху, на тій чи іншій території, характер і рівень, повнота університетської автономії завжди є результатом боротьби, змагання університетів і влади, підсумком переговорів політиків та інтелектуалів, державних структур й академічних кіл. Тому вона є критерієм зрілості й цивілізованості як суспільства, так і самих університетів, реальний стан яких може спонукати до спрощеного, навіть викривленого, розуміння і тлумачення автономії або просто відкидати її як ідею.

Автономія відіграє важливу роль у культурі вищої школи. Поняття культури університету охоплює як деякі правила, інструкції та права, зафіксовані в юридичних документах, адміністративні постанови чи розпорядження, так і неписані правила поведінки, індивідуальної та колективної, що походять із традицій, які спираються на прецеденти й попередні звершення, що визнаються й дотримуються не з огляду на букву закону, а залежно від духу й етосу університету.

Що більшого значення університет надає своїм традиціям і позиції, то важливішою для нього стає його власна інституційна культура. Рівень розвитку

і поваги до неї стає знаком її ідентичності й авторитету, а також мірилом зрілості її академічної спільноти. Фундаментальне значення для традиційної культури університету мають: інституційна автономія і принцип творчості; постулат формування академічної спільноти й принцип самоврядування; природа місії університету; етичні цінності; принцип служіння суспільству.

Автономія університету є глибоко вкоріненою в самих його традиціях. Але потреба автономії виникає з принципу творчості, який покладено в основу діяльності кожного університету.

Проблема впровадження і поширення університетської автономії не минула й українську вищу освіту.

Другий розділ – «Поняття та структура культурного простору університету» – складається з двох підрозділів.

Підрозділ 2.1 – «Культурний простір університету та його роль в культурному полі суспільства» – аналізує університет як структурний елемент культурного поля суспільства, який виступає центральним та системотворчим елементом формування освітньої культури будь-якого сучасного суспільства, а вже освітня культура закладається в основу культуротворчого потенціалу всієї національної громади. Саме через це університети є не просто вищими навчальними закладами, що готують висококваліфікованих спеціалістів, але й осередками культури регіону, держави, суспільства загалом, навколо яких відбувається формування і творча трансформація культурного простору для великих мас населення.

Університет у своєму культурному просторі поєднує освітню й загальну культуру та відзначається тим різноманіттям навчально-виховних, естетично-творчих та організаційно-адміністративних форм, які дозволяють кожній молодій людині віднаходити власні можливості культуротворчості в різних сферах самореалізації сучасної активної та творчої особистості. Культурний простір університету розуміється, зазвичай, як сукупність підрозділів, зайнятих забезпеченням виховної роботи та самодіяльної творчості. Відповідно, «культурність» вищу асоціюється в першу чергу з позанавчальним, позааудиторним життям університетської спільноти, яке організоване згаданими вище структурними підрозділами. Окрім того, до культури університету прийнято долучати історію навчального закладу, персоналогію (перелік співробітників і випускників – видатних діячів науки), будівлі-пам'ятники, в яких розташований університет. Визнається значимість трудової дисципліни, стилю поведінки та спілкування між представниками університету. Останнім часом до цього додалися розробки фірмового стилю університету тощо. Всі ці формально-організаційні, означально-змістовні та топографічно-знакові властивості культурного середовища університету є надзвичайно важливими з огляду на необхідність визначення його змістовно-структурних характеристик. Водночас, необхідно розширювати поняття «культурний простір університету», наповнюючи його смислами, аксіологічними орієнтирами та реальними явищами, які б максимально сприяли творчій,

мистецькій, громадській, науково-дослідній, морально-виховній самореалізації кожного суб'єкта університетської життєдіяльності.

У *підрозділі 2.2 – «Основні складники культурного простору університету»* – розглядається роль та значення освіти і науки як складників культурного поля університету. Наука і освіта сьогодні є джерелом утворення культурної дійсності знаннєвого суспільства, що обумовлює високий рівень значимості перетворення навчально-дослідної діяльності з окремої, нехай навіть основної, функціональної характеристики вищого навчального закладу на один з елементів цілісного культурного простору університету. Одним із складників культурного простору університету визначено виховання особистості. Встановлено необхідність формування в рамках культурного простору університету формально-організаційних та творчо-креативних умов для реалізації прагнення кожної молоді людини до цілісного поєднання пізнавальних, моральних та естетичних чинників самореалізації особистості. Саме університет на протигагу сучасним мас-культурним споживацьким середовищам здатен створювати простір виховання справжньої інтелігентної особистості, яка володіє потенціалом цілісно-духовного та морально-свольового пояснення та перетворення дійсності. Виховний потенціал культурного простору університету тим потужніший, що виховання в ньому здійснюється в безпосередньому зв'язку з навчальною, науково-дослідною, творчо-естетичною активністю студентів, а значить, моральнісні сили молоді людини в майбутньому визначатимуть сутнісні характеристики її професійно-особистісних компетентностей, її буденно-поведінкових стратегій, її екзистенціально-комунікативних вимірів свободи творчості тощо. У підрозділі обгрунтовано важливість міжнародної діяльності як елементу культурного поля університету, виокремлено основні напрями такої діяльності, спрямовані на встановлення культуротворчих взаємодій студентської молоді різних країн, регіонів, континентів. Також культурний простір університету має забезпечити якнайповніше можливості дозвіллевої самореалізації студентської молоді. При цьому, в організації дозвіллево-культурного простору університету надзвичайно важливо брати за основу саме культуротворчі ініціативи самої молоді, всіляко уникаючи нав'язування формально та змістовно застарілих засобів естетично-мистецького, спортивно-оздоровчого чи науково-дослідного відпочинку та дозвілля. Особливого значення для культурного поля університету мають такі компоненти, як мистецтво і спорт, виявлено фундаментальну залежність між рівнем культурно-естетичної активності молоді людини протягом навчання в університеті та якістю набутих нею професійно-особистісних компетентностей, адже одним з головних системотворчих елементів цих компетенцій є саме здатність до творчо-креативного особистісного самопрояву.

Основне завдання **третього розділу дисертації – «Філософія організації культурного простору університету в епоху тоталітаризму»** – піддати аналізу життєдіяльність університетів періоду існування СРСР, яка практично повністю підпорядковувалась ідеології тоталітаризму, оскільки, формуючи

новий культурний простір університету, всі суб'єкти національного середовища вищої освіти змушені тим чи іншим чином реагувати на посткомуністичний стан нашого суспільства, в якому ще й досі відчутні негативні впливи заідеологізованої, забюрократизованої та авторитарної атмосфери, що домінувала в освітній сфері колишнього СРСР.

У підрозділі 3.1 – «Особливості філософії культурного простору університету в період тоталітаризму» – розкриваються основні ознаки культурного поля радянської вищої освіти. Зокрема зазначається, що однією з найфундаментальніших ознак культурного поля радянської вищої освіти, її системотворчою характеристикою була тотальна ідеологізація культурного середовища університету, яка спрямовувала всю культуротворчу діяльність у наперед ангажоване річище та розгорталась виключно за принципом партійності. Культурний простір університету, як і вся система освіти, за таких умов втрачали власне сутнісне значення, не ставили на меті розвиток людини як культуротворчого феномену, а перетворювалися на механічний додаток до загальносоціальної тоталітарно-ідеологічної матриці, спрямованої на виробництво маси слухняних, пасивних, лояльних до свавілля режиму індивідів, кожен з яких насамперед мав навчитися виконувати свої соціально-функціональні обов'язки. Однією з визначальних ознак життєдіяльності радянських університетів була денационалізація культури, освіти та виховання, яка характеризувалася тим, що все національне з університетів вилучалось, національній культурі в університетах місця не було, що супроводжувалося активною боротьбою проти буржуазного націоналізму тощо. Ці процеси були невід'ємним і злягодженим елементом у системі тоталітарної партійно-класової ідеологізації культурного поля всієї країни та університетського культурного простору зокрема. Денационалізація національно-культурного життя органічно притаманна будь-якому тоталітарному державному устрою. Політичним і соціально-економічним підґрунтям денационалізації за радянських часів виступала всеохоплююча централізація державного управління. Ідеологічною основою процесу служила теорія злиття націй, створення нової історичної спільноти – радянського народу. Ще однією ознакою культурного простору колишнього Радянського Союзу була абсолютна підпорядкованість культури потребам розвитку військово-промислового комплексу, що особливо гостро стосувалося університетських спільнот, адже саме у вищих навчальних закладах готувалися спеціалісти для подальшої роботи у військово-технічній сфері держави. Тотальна ідеологізація, денационалізація та узалежнення від потреб військово-промислового комплексу додавалися в період тоталітаризму ще й деінтелектуалізацією культурного поля університету, вигнанням вільно мислячих викладачів і студентів, що насамперед було запереченням сутності феномену університету як такого.

Підрозділ 3.2 – «Можливості реалізації свободи і творчості особистості в культурному просторі університету епохи тоталітаризму». Реалізація свободи культурної творчості передбачає вільне середовище обміну смислами і цінностями, які народжуються у духовній міжособистісній

комунікації, що було неможливо за умов агресивної моноідеологічної системи в Радянському Союзі. Разом з тим, незважаючи на тиск тоталітарно-репресивної машини, саме культурний простір університетів ставав плідним підґрунтям дисидентських поглядів і гуртків, які організовувалися, починаючи з кінця 50-х років минулого століття, з різними цілями: відродження української мови і культури, літературні і мистецькі пошуки, висловлення громадянської позиції. У підрозділі наводяться приклади активної участі студентських спільнот українських університетів у культурно-мистецькому та громадянсько-ідейному дисидентському русі. Проблемність реалізації свободи і творчості особистості в тоталітарному суспільстві полягає, насамперед, в тому, що декларації офіційної влади завжди стверджують високий рівень особистісних свобод і прав самореалізації, а реальна практика державного і партійного управління спрямована на всіляке придушення вільнодумства, свободи творчості та особистісної гідності. Творчість та реалізація особистісної свободи відсувалися на другий план навіть у питаннях моральнісного самовизначення особистості, у яких перед правила знову ж таки офіційна мораль, кодекс будівника комунізму. Людина навіть у культурному середовищі вищого навчального закладу позбавлялася духовної автономії у питаннях моральнісного вибору життєвої позиції чи поведінкової стратегії.

Четвертий розділ – «Зміна філософської парадигми організації культурного простору університету в контексті викликів сучасної епохи» – присвячено аналізу змін загального духу (завдань, мотивації розвитку) епохи, у відповідності до яких змінюється філософія культурної місії університету сучасності.

У підрозділі 4.1 – «Сутність філософії організації культурного простору університетів в умовах глобалізації та інформаційної революції, ринкових та демократичних перетворень» - розглядаються процеси інтеграції і глобалізації та те, що несуть вони українському суспільству. Сучасна епоха поставила перед освітою, її філософськими засадами принципово нові, важливіші проблеми. Загострення глобальних проблем, яке все більше загрожує знищенням людства, потребує саме суттєвих змін усієї стратегії діяльності останнього, а тому і формування того нового типу практичного світогляду, який і визначає цю стратегію. Перед освітою постає ряд нових завдань, до яких належать: необхідність перевизначення образу світу й місця людини в ньому, необхідність загострення етичної проблеми, необхідність проголошення принципу випереджальної підготовки людини до умов життя, про які мало що відомо. У підрозділі підкреслено, що освіта визнана міжнародним співтовариством фундаментальним інструментом для захисту навколишнього середовища і просування ідей сталого розвитку. З нашого погляду, тут є дві причини: перша стосується необхідності докорінної зміни світогляду, парадигми розвитку людства в цілому та кожної людини окремо для забезпечення виходу на траєкторію сталого розвитку. Саме це й може забезпечити галузь освіти. Друга причина полягає в досить парадоксальному висновку, що інших шляхів до сталого розвитку, ніж через

освіту, немає: ані удосконалення технологій, ані будь-які економічні інструменти принципово не можуть забезпечити цього переходу.

Україна як член Європейської економічної комісії ООН взяла на себе зобов'язання щодо виконання європейської Стратегії освіти для сталого розвитку у встановлені строки. У загальному вигляді, для сталого розвитку завдання освіти, яка є міждисциплінарною та комплексною, полягає у тому, що вона повинна сформулювати новий світогляд кожного громадянина Землі.

У підрозділі 4.2 – «Провідні цінності культурного простору сучасного університету в демократичному суспільстві» - розглядається можливість сучасного університету в добу світової глобалізації бути конкурентоспроможним і водночас залишитися провідним центром накопичення та передачі знань в інтересах нації. Тому до провідних цінностей культурного простору сучасного університету в демократичному суспільстві відносно філософію толерантності, свободи, відкритих та інтенсивних міжнародних комунікацій; проблему формування компетентності «жити разом». Також у підрозділі підкреслено залежність культурного поля від мови міжнародного спілкування.

Освітня галузь в Україні, ставши на шлях кардинальних реформ входження до світового й, перш за все, європейського освітнього і наукового простору, потребує приведення всіх її компонентів до загальноприйнятих світових стандартів. Тому у сучасному світі особливої ваги набуває поняття якості освіти. В умовах оновлення народної освіти зростає потреба у фахівцях, які могли б вільно оперувати знаннями, володіти здатністю до комбінаторності і оригінальності мислення, уміли знаходити власні шляхи вирішення проблем, але разом з тим, найгострішою залишається проблема збереження національної ідентичності студентів.

ВИСНОВКИ

Головним висновком дисертаційного дослідження є те, що проблема зміни філософської парадигми організації культурного простору університету в контексті викликів сучасної епохи, зокрема: особливостей формування ринково-демократичної парадигми філософії організації культурного простору університету та зростання людиноцентристської спрямованості культурного життя університетів, а також утвердження філософії толерантності, свободи, відкритих та інтенсивних міжнародних комунікацій та збереження в цих умовах національної ідентичності студентів, - є надзвичайно важливою в сучасній соціокультурній та цивілізаційній ситуації сферою світоглядної рефлексії, від ефективності використання здобутків якої значною мірою залежить потенціал розвитку суспільства, держави, країни і людства загалом.

Університет виступає у суспільстві відносно самостійним суб'єктом суспільних відносин, і тому його розвиток термінується двома джерелами соціальних змін, а саме: а) підставою, тобто власним станом, і б) зовнішніми умовами. Зміни у функціонуванні та розвитку університетів обумовлені, як

мінімум, двома видами чинників: внутрішніми і зовнішніми. До внутрішніх вважаємо за доцільне віднести: а) оновлення змісту професійної освіти; б) можливості сучасних інформаційних та педагогічних технологій; в) сталі університетські традиції; г) нову якість викладацького складу, кожен представник якого набуває властивостей науковця-дослідника. До зовнішніх чинників належать: а) новий поділ суспільної праці; б) розвиток фундаментальної і прикладної науки, у тому числі й соціогуманітарної; в) трансформація загальнолюдських і національних цінностей культури; г) високий розвиток інтелектуальної спроможності сучасного студентства; д) освітня політика конкретної держави чи наддержавних утворень, наприклад, Об'єднаної Європи або так званого Болонського процесу і Лісабонської стратегії європейських країн.

Сьогодні спостерігається докорінна зміна місця і ролі університету у сучасному суспільстві. Він дрейфує від головного чинника формування національної свідомості, національної культури і національної держави до автономної підприємницької структури, що є активним діячем і творцем сучасних ринкових відносин. Держава добробуту лише тимчасово утримувала його «на балансі» державного патерналізму. Більшість університетів не змогли адекватно реагувати на вимоги сучасного етапу глобалізаційного процесу. Вони здебільшого намагалися виправдати своє існування в поняттях традиційної гумбольдтівської моделі університету: академічна свобода та інституційна автономія; безсторонні дослідження, керовані інтересом дослідника; ідея унікального суспільного інституту, в основі якого лежить спільнота вчених і студентів. А по суті, на думку Мелоді, відповідь університетів на загальну вимогу вмотивувати свою соціальну роль зводилася до наступного: університет не повинен бути підзвітним комусь іншому, крім самого себе. Певна річ, що в цій відповіді уряд і бізнес (спонсори освіти) побачили прагнення університету піклуватися про себе.

Розглядаючи співвідношення між традиціоналізмом та інноваційністю сучасного університету, зазначимо, що, по-перше, на практиці швидко розгортається суперечність між людиною і державою у сфері освіти. Наддержавні організації, на зразок ГАТС і СОТ, вважають вищу освіту «громадським благом» і тому спрямовують нормативну базу у комерційне русло. Освіта стає у неоліберальній парадигмі справою кожної окремої людини. По-друге, спостерігається зростання автономності особистості і відповідальності її за власне життя та значна комерціалізація університетської освіти. Як наслідок цього - особистість повинна вчитись упродовж життя. Освіта протягом життя - це загальна мета, в досягнення якої національні освітні спільноти можуть робити свої внески. Потрібно поєднати громадські й приватні зусилля, аби створити в кожній з держав-членів основу для повноцінного права на початкове або постійне навчання впродовж усього життя. Ця ідеологема стає стрижнем суспільного діалогу на європейському рівні. По-третє, Україна ще має вибрати свою ідеологеми поведінки університету у ринковій моделі розвитку країни. Нині вона знаходиться у точці біфуркації, оскільки здійснює

вибір між комуністичною ідеологією, яка полягає у збереженні державного патронажу вищої освіти, і неолібералізацією, яка швидко охоплює країни Європейського Союзу у його прагненні створити «Європу знань». По-четверте, нова, «оперта на знання», Європа дедалі сильніше індивідуалізується; за задумом, вона має складатися з окремих європейських учнів, а не громадян конкретних європейських націй-держав. За своїми масштабами, амбіціями та, можливо, впливом на національну освітню політику європейській освітній простір, який постає нині, не має історичних прецедентів. По-п'яте, Україна повинна стати учасником цього діалогу, якщо вона й надалі буде намагатися увійти до Об'єднаної Європи або «Європи знань», що потребує переходу її на неоліберальну ідеологію. Фактично, для України не існує вибору моделі розбудови державності, якщо вона хоче бути у складі ЄС.

Для адекватного сучасним європейським і світовим вимогам розвитку вищої освіти в Україні має утвердитися концептуально-теоретичне розуміння того, що, будучи основою культурного поля країни, університет має функціонувати як внутрішньо структурно-диверсифікований та ціннісно-змістовно збагачений простір культурної творчості молоді. Навчально-дослідницька функція університету не повинна домінувати над функцією творчого розвитку кожного студента, тобто над функцією формування національної інтелігенції, яка в найближчому майбутньому складатиме ядро культурного поля нашого суспільства. Український університет має перетворитися зі звичного навчального закладу на центр розвитку сучасної національної культури, надаючи студентській молоді найрізноманітніші можливості особистісно-естетичної та моральної самореалізації, а також сприяючи системному залученню молоді до справжньої культуротворчості на противагу споживацькому ставленню до соціокультурних цінностей, яке пропагується в рамках сучасної масової культури.

Проаналізувавши особливості філософії культурного простору університету в період тоталітаризму та врахувавши всі фактори, що обумовлювали в радянському суспільстві велику проблемність реалізації свободи і творчості, зокрема в університетських культурних просторах, створено загальну концептуально-теоретичну картину філософії організації культурного поля університету в епоху тоталітаризму. Надмірна ідеологізація та військово-промислового семантика суспільної свідомості, переслідування будь-якого, навіть лояльного, інакомислення та вільнодумства, адміністративно-авторитарні педагогічні, виховні та культурно-мистецькі форми впливу на студентську молодь – всі ці фактори сприяли розвиткові догматично-стагнаційного типу культурного простору вищої освіти колишнього Радянського Союзу. За таких умов нанівець зводилося прагнення молоді, особливо її найпрогресивнішого прошарку – студентства, до реалізації свободи власної творчості. Ще й досі Українські університети знаходяться у стані посткомуністичної трансформації, намагаючись подолати залишки тоталітарно-авторитарного стилю вибудовування внутрішнього університетського культурного простору.

Визначено, що університети виконують не лише освітню та виховну, але й культуротворчу діяльність, тому у відповідності до зміни загального духу (завдань, мотивації розвитку) епохи змінюється філософія культурної місії університету. В сучасних умовах її сутність визначають зовнішні (глобалізація та інформаційна революція, розширення кроскультурних комунікацій тощо) та внутрішні (демократизація та ринкові перетворення) виклики. Під впливом внутрішніх викликів формується ринково-демократична парадигма організації культурного поля університету, зростає людиноцентристська спрямованість культурного життя університетів. Під впливом зовнішніх чинників формується філософія толерантності, свободи, відкритих та інтенсивних міжнародних комунікацій. Підґрунтям для утвердження нової філософії організації культурного простору університету у демократичному суспільстві стають формування бажання і вміння компетентності «жити разом», оптимізація параметрів введення культури університету в систему міжнародного академічного спілкування, формування її ціннісного контексту та збереження національної ідентичності студентів.

Основні положення дисертаційного дослідження викладено в таких публікаціях автора

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Левіт Д. Філософія організації культурного простору університету в епоху тоталітаризму / Д. Левіт // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. [гол. ред. В.М. Вашкевич]. – К.: ВІР УАН, 2013. – Випуск 74 (№7). – С. 335–337.

2. Левіт Д. «Культурна опозиція» радянських університетів / Д. Левіт // Політологічний вісник : зб. наук. праць. – К. : ІНТАС, 2012. – № 70. – С. 164–175.

3. Левіт Д. Поняття та структура «культурного простору» університету / Д. Левіт // Мультиверсум. Філософський альманах. – К., 2013. – № 4 (122). – С. 212–228.

4. Левіт Д. Специфіка культурного простору університетів у тоталітарному суспільстві / Д. Левіт // Нова парадигма : [журнал наук. праць] / голов. ред. В.П. Бех; НПУ імені М.П. Драгоманова ; творче об'єднання «Нова парадигма». – Вип. 118. – К.: Вид-во ; НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – С. 60–69.

Статті у наукових виданнях за кордоном:

5. Левіт Д. Філософія організації культурного поля університету в епоху тоталітаризма / Д. Левіт // Proceedings of young scientists. Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyi. Bakı, 2013. – № 8. – С. 362-367.

Статті опубліковані в інших наукових виданнях:

6. Левіт Д. Денаціоналізація та «мілітаризація» університетів як ознака їх життєдіяльності у тоталітарному суспільстві / Д. Левіт // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 18. Економіка і право. – К., 2013. – Вип. 22. – С. 183–189.

АНОТАЦІЇ

Левіт Д. А. Філософія організації культурного простору університету. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2014.

Дисертація присвячена проблемам дослідження філософії культурного простору сучасного університету, тенденціям її зміни в період глобалізації та інформаційної революції та утвердження ринково-демократичних відносин. Досліджено теоретико-методологічні засади університету як феномена культури. Визначено поняття «культурного простору університету» та його структури. Проаналізовано особливості філософії культурного поля університету в період тоталітаризму. Досліджено сутність філософії організації культурного поля університетів в умовах глобалізації та інформаційної революції, ринкових та демократичних перетворень. Досліджено провідні цінності культурного простору сучасного університету у демократичному суспільстві.

Ключові слова: університет, культурний простір університету, культура, культуротворча діяльність університету, культурне поле суспільства.

Левіт Д. А. Філософія організації культурного простору університету. – Рукопис.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.10 – философия образования. Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2014.

Дисертація посвящена проблемам исследования философии культурного пространства современного университета, тенденциям ее изменения в период глобализации и информационной революции, а также утверждения рыночно-демократических отношений. Исследованы теоретико-методологические основы университета как феномена культуры. Определено понятие «культурного пространства университета» и его структуры. Проанализированы особенности философии культурного поля университета в период тоталитаризма. Исследована суть философии организации культурного поля университетов в условиях глобализации и информационной революции, рыночных и демократических преобразований. Исследованы ведущие ценности

культурного пространства современного университета в демократическом обществе.

Ключевые слова: университет, культурное пространство университета, культура, культуротворческая деятельность университета, культурное поле общества.

Lyevit D. A. Philosophy of cultural space organization of the university. – Manuscript.

Dissertation for the degree of candidate of philosophical sciences, specialty 09.00.10 – Philosophy of Education. National Pedagogical Dragomanov University – Kyiv, 2014.

Dissertation is devoted to the problems of studying philosophy of cultural space of the modern university, trends of its change in the period of globalization and information revolution and establishment of market-democratic relations. Theoretical and methodological foundations of the university as a cultural phenomenon were studied, concept of “cultural space of the university” and its structure were defined. Features of philosophy of cultural field of the university during the period of totalitarianism were analyzed. The essence of philosophy of organization of cultural field of universities in the context of globalization and information revolution, market and democratic reforms, was analyzed. Leading values of cultural space of a modern university in a democratic society were studied.

Keywords: university, cultural space of the university, culture, cultural-creative activities of the university, cultural field of the society.



Підписано до друку 24.11.2014 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times.
Наклад 100 прим. Зам. № 525
Віддруковано з оригіналів.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.
(044) 239-30-26.

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова



100304405

